

dók a náci uralom alá került Európában, nem volt ismeretlen előttük, hogy mit jelentett munkaszolgálatosnak lenni, és őszinte együttérzés élt bennük ez utóbbiak iránt. Akadtak köztük, akik maguk is zsidók voltak, és beszéltek jiddisül. Az ilyenek nagylelkűségének tulajdonítható, hogy a fogságba esett munkaszolgálatosok közül nem is kevesen „elszökhettek” a frontövezetben összetákolt ideiglenes gyűjtőtáborokból, és megmenekültek attól, hogy a Szovjetunió belsejébe vigyék őket valamely ottani hadifogolytáborba. A hadifogolytáborok munkaszolgálatos foglyai közül soknak a magyar Kommunisták Pártjához emigrált vezetői vagy szimpatizánsai nyúltak a hóna alá. Így Farkas Mihály, Gerő Ernő, Illés Béla, Vas Zoltán, akik aztán a háború utáni Magyarországon vezető szerephez jutottak. Sok esetben az ő közbelépésüknek volt köszönhető, hogy a Vörös Hadsereg által fogságba ejtett, végsőkéig leromlott munkaszolgálatosok megmenekültek a biztos haláltól, bekerültek a davidovkai kórházba, ahol talpra állították őket.²²⁰ A Szovjetunióban élő magyar emigránsok gondoskodtak arról is, hogy a Moszkvából magyar nyelven sugárzó Kossuth rádió időről időre beszámoljon hallgatóinak a munkaszolgálatosok helyzetéről, s közölje a hadifogolytáborokba kerültek nevét. A fogságba esett munkaszolgálatosok közül azonban nem sokan részesültek ebben a szerencsében, mert jól informált források szerint adását nem lehetett Magyarországon fogni. Többségüket szétszórták az irdatlanul nagy Szovjetunió egész területén, távoli vidékeken lévő hadifogolytáborokba, így jutottak egyesek az Északi-Jeges-tenger partvidékére, Szibériába, az Urálba és a Kaukázusba. A főbb hadifogolytáborok, ahol magyar zsidó munkaszolgálatosokat őriztek, a következők voltak:

Arhangelszkben a 211/1., 211/2. és 221/1. sz. tábor, az aszbeszti tábor, az asai 130-as, a belci 103-as, a bogorodszki 437-es, a boriszovi 183-as és 425-ös, a cseljabinszki 8-as, 9-es és 68/5-ös, a cserepoveci 437-es, a gomeli 189/13-as, a gorkiji 30/0-s, 117/1-es és 242-es, a harkovi 7149/2-es, a kalinyini 7381-es, a karagandai 99-es, a kijevi 62/4-es és 62/16-os, a kimri 384/7-es, a kirovi 307/3-as, 307/8-as, 7303/3-as, 7307/2-es és 7307/8-as, a krasznogorszki 27/1-es és 27/3-as, a krasznokamszki 207/8-as, a magnyitogorszki 30-as, a minszki 168/15-ös, a moszkvai 27/1-es és 435-ös, a Nyizsnyij Tagil-i 153/1-es, 153/2-es, 153/3-as, 153/4-es és 153/6-os, az odesszai tábor, a petrovenkai 256/13-as, a rosztovi 251/1-es, a rudnyicsnij 3171-es, a rusztavi 182/3-as, a Szaratov körzeti 157-es, a szevasztopoli 245/16-os, sahti 182/3-as és 182/7-es, a sztálingrádi 108/2-es, a sztalinói 280/14-es és 280/26-os, a sztriji tábor, a Szverdlov körzeti 523/5-ös, a talicai 165-ös, a volszki 137/1-es, a vorkutai tábor és a zaporszei 100/1-es tábor.²²¹

Amikor a háború befejeződött, azok a magyar zsidók, akik életben